

Soyuqbulaq nekropolundan tapılmış dəmir dövrü silahları

Əkbər Bədəlov

AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu
akb_badalov@mail.ru

Cavid Bayramov

AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu
javidbayramov@yahoo.fr

Açar sözlər: Silahlar, dəmir dövrü, Jak de Morqan, Qərbi Azərbaycan, silahların təsnifatı, xronologiyası

Giriş. Azərbaycanın qədim dövr hərbi sənəti təkcə yazılı mənbələr əsasında deyil, həm də maddi (arxeoloji) mənbələr əsasında öyrənilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Xüsusən yazılı mənbələrdəki məlumatların maddi mənbələrlə müqayisəsi, arxeoloji qazıntılar nəticəsində dəmir dövrünə aid tapılan silahlar və onların müqayisəsi, hərbi sənəti, onun inkişafı haqqında tam aydın təsəvvür yaradır.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanın qədim dövr hərbi tarixi arxeoloji materiallar əsasında tədqiq olunmağa başlamışdır. Xüsusən bununla bağlı fransız arxeoloqu Jak de Morqanın Qərbi Azərbaycan və Azərbaycanın cənub bölgəsində apardığı arxeoloji tədqiqatları qeyd edə bilərik.

1888-ci ildə Fransa Xalq Maarif Nazirliyi tərəfindən rəsmi missiya ilə arxeoloji tədqiqatlar üçün Qafqaza göndərilən Jak de Morqan Qərbi Azərbaycan ərazisində apardığı arxeoloji qazıntılarla bağlı “Qafqazda elmi missiya. Arxeoloji və tarixi tədqiqatlar. Rusiya Ermənistanında ilk metal dövrü” (Mission scientifique au Caucase. Études archéologiques et historiques. Les premiers âges des métaux dans l’Arménie Russe) adlı əsəri 1889-cu ildə Fransada çap olunmuşdur. Əsərlə bağlı qeyd olunmalı məqam tədqiqatın metodologiyası ilə bağlıdır. Müəllifi maraqlandıran əsas məsələ metalın kəşfi, təkamülü və təsirləridir. Bu bölgənin strateji önəmi – çarpazlaşan ərazilərin, böyük yolların, Avropa və Asiya arasında sərhəddə yerləşməsi və bunun təsirlərini də qeyd edə bilərik.

Jak de Morqan Qafqazda apardığı arxeoloji tədqiqatlarda alman arxeoloqu F. Bayerinin tədqiqatlarından bəhrələnmişdir. Məsələn, qəbirlərin qorunma vəziyyəti (konservasiyası), arxitekturası, qəbirdə skeletin pozisiyası,

sümüklərin vəziyyəti və s. məsələləri o F.Bayerinin tədqiqatlarından oxumuşdur. Qeyd edək ki, XIX əsrin 70-ci illərində F.Bayern Gürcüstan və Qərbi Azərbaycan ərazisində arxeoloji tədqiqatlar aparmışdır. O burada apardığı tədqiqatlarla bağlı fransız antropoloq E.Şantrla birlikdə 1885-ci ildə “Qafqaz arxeologiyasına töhfə” adlı əsərini çap etdirmişdir.

Jak de Morqanın tədqiq etdiyi abidələr içində Qərbi Azərbaycan ərazisində yerləşən Soyuqbulaq nekropolu Azərbaycanın hər b sənətini öyrənmək üçün önəmli abidələrdən biridir. Soyuqbulaq nekropolu e.ə. VIII-V əsrlərə aid edilir [1, p.83]. Bu abidədən 582 qəbir aşkar edilmişdir. Həmin qəbirlərdə keramika ilə yanaşı dəmir dövrü hər b sənətinə aid xəncərlər, qılınclar, nizələr, ox ucluqları və s. tapılmışdır. Soyuqbulaq nekropolundan tapılan silahları təsnifatlaşdırarkən görmək olur ki, əsasən bu silahlar hücum silahlarıdır.

Soyuqbulaq nekropolundan tapılan hücum silahları. Dünyanın müxtəlif ölkələrində tarixi dövrlərə keçid birdən birə baş verməmişdir. Əgər bir ölkədə bir tarixi dövrdən yeni tarixi dövrə keçid sürətli baş vermişsə başqa ölkədə isə bunun əksini görə bilərik. Tarixin digər dövrlərində olduğu kimi həm dəmir dövründə həm də antik dövrdə hər b sənəti inkişaf etmişdir. Hər iki dövrdə silahlar funksiyalarına iki yerə - hücum və müdafiə silahlarına bölünür. Hücum silahlarına qılınclar, xəncərlər, nizələr, yaylar və oxlar aiddir. Dəmir dövrü silahlarının təsnifatını verən fransız arxeoloqu Jak de Morqan qeyd edirdi ki, «hücum silahları uzun və nazik qılınclar, xəncərlər, nizələr və yaylardır. Qılıncların və xəncərlərin tutacaqlarının forması diqqəti cəlb edir. Çox vaxt xüsusi görünüşlü konusvari tutacaqlarla təchiz olunub» [8, p.136]. Müdafiə silahlarına, vasitələrinə isə döyüşçünün qalxanını, yaraqlanmasını aid edə bilərik. Qeyd etmək lazımdır ki, dəmir dövründə həm hücum silahları, həm də müdafiə vasitələri dəmirlə yanaşı tuncdan da hazırlanmışdır.

Qərbi Azərbaycan ərazisində XIX əsrin ikinci yarısında aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində (daş qutu qəbirlərdən və s.) hər b sənətinə aid silahlar aşkara çıxarılmışdır. Xüsusilə Soyuqbulaq (Muçi Yeri) nekropolundan tapılan hücum silahlarını qeyd edə bilərik. Buradan tapılan hücum silahları arasında ən çox xəncərlərə rast gəlinir. Xəncərlər hər cəhətdən həm qınına, həm ümumi formasına, həm də tutacağına görə qılınclara oxşayır. Tutacaqları çox az, nadir hallarda tuncdan bəzədilir. Qınlarına gəlincə onlar na-xışlarla örtülmüşdür [9, p. 92].

Soyuqbulaq nekropolundan maraqlı hücum silahları tapılmışdır. Buradan aşkar olunan xəncərlər 0.56-0.37 metr uzunluğundadır. 0.56 metr uzun-

luğunda olan xəncərin qınının genişliyi 0.06 metr, ucuna doğru isə 0.05 metrdir. Xəncərin qını kvadrat formalı olub, dalğalı xətlərlə bəzədilmişdir (şəkil 1. 1).

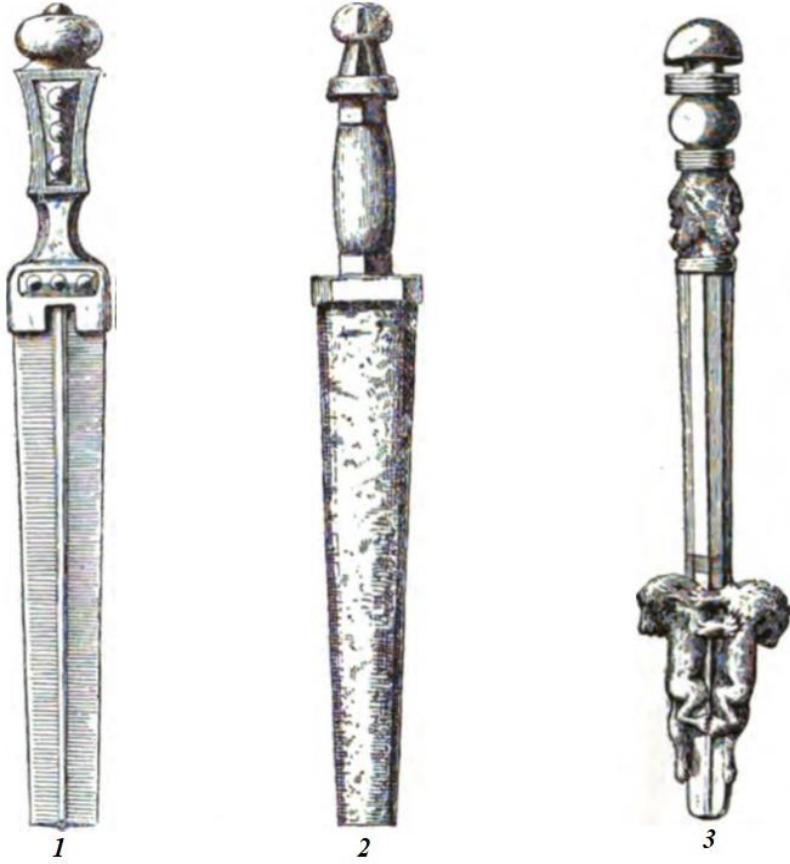
Bu nekropolda müxtəlif silahlara da rast gəlmək olur. 0.37 metr uzunluğunda olan xəncərin tutacaq hissəsi fil sümüyündən hazırlanmışdır. Tutacaq hissəsi üçbucaq formasındadır (şəkil 1. 2 və 3). Buradan tapılan çoxlu sayda bəzəkli xəncərlər var ki, onların ölçüləri belədir: «Ən çox rast gəlinən xəncərlərin ağız hissəsi üçbucaqlı formada olub, uzunluğu 0.30 metrdən 0.45 metrə kimi, eni isə 0.03 metrdən 0.05 metrə kimidir» [9, p. 93]. Ümumilikdə xəncərin dəstək və ağız hissələri pərçimlənmişdir. Dəstəyi genişlənmiş üçbucaq formasındadır.

Şəkil 1. Soyubulaq nekropolundan tapılmış xəncərlər

Bu silahları Yaxın Şərqdən tapılan e.ə. VIII əsrə aid Assuriya silahları ilə müqayisə edə bilərik. Soyubulaq nekropolundan aşkar olunan xəncərlər (şəkil 2. 1), Gürcüstanda Sadaxlıdan tapılan xəncərlərlə (şəkil 2. 2), Fransanın Luvr muzeyində qorunan baryefdə təsvir olunan Assuriya hökmdarı Sarqo-

nun xəncərinə oxşardır. Bu silahların tutacaqları eyni formadadır. Əsasən sferik və yarımkürəşəkillidir. Bir hissəsi isə tunc bəzəklə örtülmüşdür. Bu forma Assuriya silahlarının eyni formasıdır. Assuriya hökmdarı Sarqonun xəncəri də eyni formalıdır. Qının ucu düz olub, Qafqaz silahları ilə müqayisədə qat-qat çox çox bəzədilmişdir. Yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, bu silah ancaq hökmdar üçün hazırlanmışdır (şəkil 2. 3).

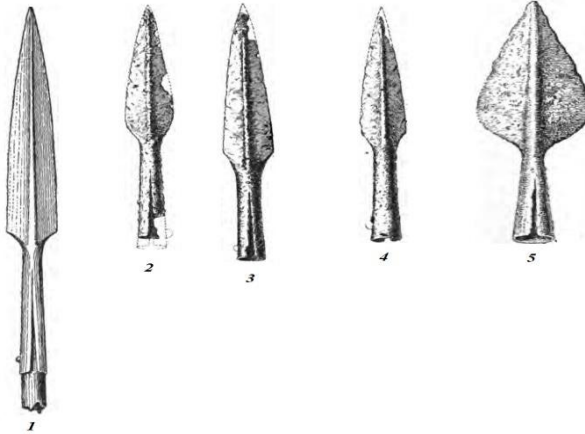

Şəkil 2. Cənubi Qafqaz və Assuriya tipli xəncərlər

Soyuqbulaq nekropolundan tapılan silahlar arasında nizələrə də rast gəlmək olar. Nizələr tuncdan və dəmirdən hazırlanmışdır. Xüsusən onlar eyni formada – yarpaq formalıdır. Şeytandağ nekropolundan tapılmış nizə başlıqları ilə müqayisədə Soyuqbulaq nekropolundan aşkara çıxarılmış nizə başlıqları çox dəyişkəndir. Şeytandağ nekropolundan tapılmış nizə başlığının uzunluğu 0.65 metr (şəkil 3. 1, 2, 3, 4), Soyuqbulaq nekropolundakı nizə başlığının uzunluğu 0.17 metrdir (şəkil 3. 5). Qeyd etmək lazımdır ki, Soyuqbulaq nekropolunda bir çox dəfnlərdə qeyri-bərabər ölçülü nizələrə rast gəlinir. Ehtimal

etmək olar ki, yüngül olanlar atıcı silah kimi, daha ağır olan nizələr isə yaxın məsafəli, əlbəyaxa döyüşlərində istifadə olunmuşdur.

Yarpaq formalı nizə ucları təkcə Qərbi Azərbaycan ərazisində deyil, Azərbaycanın cənub bölgəsindən də tapılmışdır. Milli Azərbaycan Tarix Muzeyinin Arxeologiya fondunda qorunan materiallar arasında Yardımlı şəhər mərkəzindən 2 km məsafədə yerləşən Bozayran kəndindən təsərrüfat işləri görülərkən təsadüf nəticəsində tapılmış nizə ucları da vardır. Bu dəmir nizə uclarından biri yarpaq formalı olub, saplağına mıx vurulması üçün deşik açılmışdır. Digər dəmir nizə ucu da yarpaq formalıdır, uc və saplağı ayrıca düzəldilmiş, əsasən döyüb yapışdırma üsulu ilə hazırlanmışdır. Tapılan nizə ucunun isə ancaq boğaz hissəsi salamat qalmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, təsadüf nəticəsində aşkar olunan həmin silahları eramızdan əvvəl I minilliyin ikinci yarısına aid etmək olar [7, s. 262].

Şəkil 3. Şeytandağ və Soyuqbulaq nekropolundan tapılmış nizə ucları

Qədim Azərbaycan ərazisindən tapılan yarpaq formalı (dəfnə yarpağı formalı) nizə uclarına da rast gəlinmişdir. Arxeoloq, Əsgər Əliyev bu tip nizə uclarını “Zaqafqaziya tipli” nizə uclarına aid etmişdir. «Kifayət qədər şiş olan bu qrup nizə ucları dəfnə yarpağı formasındadır. Tiyəsinin yan tilləri tıxacla yarpaqvari və ya kor bucaq altında kəşisir. Sap keçirmək üçün düzəldilmiş, aşağı qurtaracağı – boruvari tıxac nizənin tiyə hissəsi boyu davam edir və tiyənin ortasından keçən qabarıqlığı əmələ gətirir. Bu qabarıqlıq uca yaxınlaşdıqca nazikləşir və ucda tillərlə birləşərək itir. Bu cür nizə uclarının tiyə hissəsi ümumi uzunluğun yarısını və ya üçdə iki hissəsini təşkil edir. Nizə uclarının mərkəzindən keçən pazvari qabarıqlar onların möhkəm, kəsərli və

davamlı olmasına kömək etməklə yanaşı vurulmuş yaranın genişlənməsini və oradan daha çox qan axmasını təmin edir. Bəzən tıxacların içərisində ağac sapının ovuntuları müşahidə olunur» [2, s. 40]. Yarpaq formalı nizə ucları yalnız Cənubi Qafqaz regionundan deyil, skiflərin yaşadığı Şimali Qara dəniz sahillərində, sarmatların və sarmatların yaşadıkları ərazilərdə də tapılmışdır.

Hücum silahlarına qılınclar, xəncərlər, nizələrlə yanaşı yaylar və oxlar da aiddir. Əsasən qədimdə döyüşlərdə ordular döyüşərkən döyüşü güclü ox atışları ilə başlayırdılar. Oxçu dəstələr qoşunun önündə yerləşirdi. «Kamandan ox atmaq mürəkkəb iş olub, ox atandan onun qayda və üsullarını bilməsini tələb edir. Ox atan kamanın gücünü gətirilmiş kirişin möhkəmliyini və onun uçma məsafəsini bilməli idi. Bundan əlavə o, oxu ucluğa qədər tədriclə dartaraq buraxmalı idi. Oxçu yayın gücünü bilməli idi ki, yayın gərginliyi ilə öz gücünü tənzimləyə bilsin. Bunun üçün ardıcıl olaraq kirişi sağ əlin şəhadət barmağını sol qolunun dirsəyinə qədər uzatmalı, sonra isə sağ əlinin şəhadət barmağı ilə sərbəst surətdə oxu bütöv uzununu qədər çəkərək buraxmalıdır» [2, s. 27-28]. E.ə. VII əsrdə Assuriya hökmdarı Aşşurbanipalın (668-627) at üstündə şirin ovlanması baralyefində oxun necə atılması təsvir olunmuşdur. Baralyefdə oxun yaydan atılma anı təsvir olunmuşdur ki, ox baş barmağın arasından irəliyə doğru istiqamətlənmişdir (şəkil 4).

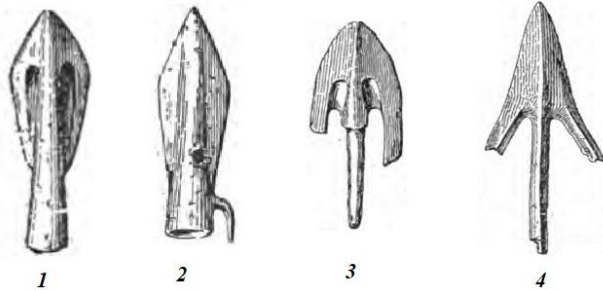

Şəkil 4. Hökmdar Aşşurbanipalın ox atışı. London, Britaniya muzeyi

Arxeoloji qazıntılar nəticəsində Soyuqbulaq nekropolundan xəncərlər, qılınclar, nizələrlə yanaşı ox ucluqları da tapılmışdır. Buradan tapılan ox ucluqları müxtəlifdir. Belə ki, bu ox ucluqları obsidiandan, tuncdan və dəmirdən hazırlanmışdır. Müxtəlif formalı ox ucluqları arasında üçbucaq formalı ox ucluqlarına rast gəlmək olar. Bu ox ucluqları tikanlı yaxud tikansızdır, qar-

maqları sərtidir. Əsasın tuncdan və dəmirdən hazırlanmışdır (şəkil 5. 1 və 2). Əsasən aşkar edilən ox ucluqları kimmerlərə aid edilir (şəkil 5. 1). Qeyd etmək lazımdır ki, kimmerlər e.ə. VIII əsrdə Urartu dövlətini məğlubiyyətə uğratmışdılar. Onlar həmçinin Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) ərazisində də məskunlaşmışdılar. Kimmerlər Anadoluya, Kiçik Asiyaya köç etmək üçün bu ərazilərdən istifadə etmişlər. Soyuqbulaq nekropolundan kimmerlərə aid tapılan arxeoloji materiallar onların bu bölgədə yerləşdiklərini sübut edir.

Jak de Morqanın Cənubi Qafqazda apardığı arxeoloji tədqiqatlar, Qərbi Azərbaycan ərazisində Soyuqbulaq nekropolundan hər b sənətinə aid aşkar etdiyi silahları digər abidələrdən tapdığı silahlarla da müqayisə etmişdir. Tiflisin cənubundan 70 km məsafədə Borçalı bölgəsində yerləşən Şeytandağ nekropolundan tapılan ox ucluğu Soyuqbulaq nekropolundan aşkar olunan ox ucluqları ilə müqayisədə nizə uclarına bənzəyir. Bu ox ucluğu güclü qarmaq ilə yan tərəfdən təchiz olunmuşdur (şəkil 5. 2). Qeyd etmək lazımdır ki, Dilcan ərazisindən tapılan ox ucluqları Soyuqbulaq və Şeytandağ abidələrindən aşkar olunan tuncdan hazırlanan ox ucluqları ilə müqayisədə tikanları olduqca sərtidir (şəkil 5. 3 və 4)¹.

Şəkil 5. Soyuqbulaq, Şeytandağ nekropollarından və Dilcan ərazisindən tapılan ox ucluqları

Soyuqbulaq nekropolundan tapılan son dəmir dövrü silahlarının erkən antik dövrü silahları ilə müqayisəsi. Soyuqbulaq nekropolundan aşkar olunan son dəmir dövrü silahları (e.ə.VIII-V əsr) erkən antik dövrə keçid mərhələsində Azərbaycanın hər b sənətinin necə inkişaf etməsi haqqında bizdə aydın təsəvvür yaradır.

Erkən antik dövrü qılıncları əlamətlərinə görə əsasən uzun, saplaqlı qılınclardır. Bu tipli qılınclar Mingəçevir, Xınıslı, Tərki, Xabadin və s. kimi

¹Arxeoloji materialların fotoları Jak de Morqanın “Qafqazda elmi missiya. Arxeoloji və tarixi tədqiqatlar” kitabından götürülmüşdür (səh. 93-100).

yerlərdə aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar olunmuşdur. Bu silahlardan (uzun, saplaqlı qılınclardan) əsasən süvarilər geniş istifadə etmişlər. A.M.Xazanovun da qeyd etdiyi kimi uzun, saplaqlı qılınclar e.ə. VI əsrdən etibarən meydana çıxmış, bizim eranın ilk mərhələsində istehsalı çoxalmış və geniş əraziyə yayılmışdır [4, 52]. Qeyd edək ki, bu tipli qılıncların oxşarlarına əsasən Şimali Qafqazda, Abxaziyada, Qərbi Gürcüstanda, Cənubi Türkmənistanda rast gəlmək olar. Uzun, saplaqlı qılınclar Qafqaz Albaniyası ərazisində bizim eranın VII əsrinə kimi davam etmişdir.

Qədim Azərbaycan ərazisində dəmir dövründən başlayaraq saplaqlı xəncərlər meydana çıxmışdır. «Saplaqlar əvvəllər dairəvi kəsikli, sonralar isə sapın daha möhkəm oturmasını təmin etmək məqsədilə çoxtilli hazırlanırdı. Təsvir etdiyimiz xəncərlərin qədim nümunələrdən ikinci fərqi ondan ibarətdir ki, qədim xəncərlərin tiyəsinin mərkəzindən bir və ya bir neçə növ keçir. Bu əlamətə təsvir etdiyimiz alban dövrü xəncərlərində təsadüf edilmir» [2, s. 63]. Bunun səbəbi budur ki, həmin dövrdə döymə üsulu ilə hazırlanan xəncərlərin hazırlanması alban dəmirçiləri üçün çətin, mürəkkəb olmuşdur.

Son dəmir dövründə olduğu kimi erkən antik dövrdə də yarpaq şəkilli, boru formalı tıxaca malik nizələrdən savaşlarda istifadə etmişlər. Soyuqbulaq nekropolunda da bu tipli nizə ucluğu aşkar edilmişdir. Bu tipli nizə ucluğu təkcə Qərbi Azərbaycan ərazisindən deyil, Azərbaycanın şimal-qərb və cənub bölgələrindən də aşkar edilmişdir.

Soyuqbulaq nekropolundan tapılmış ox ucluqlarını Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsindən aşkar olunmuş ox ucluqları müqayisə etdikdə Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsində son dəmir dövründən başlayaraq erkən antik dövrə kimi skif ox ucluqlarının geniş yayıldığını görə bilərik. Xüsusilə Mingəçevir, Şəki, Naxçıvan ərazilərində skif ox ucluqları aşkar olunmuşdur. Mingəçevirdən tapılmış skif tipli ox ucluqları formalarına görə yastı, məhmizli, üç tilli məhmizsiz və sümükdəndir. «Mingəçevirdə uzanmış olan skelet qəbirlərdən tapılmış tapılmış qədim məhmizli skif ox uclarına görə bu növ qəbirlərin başlanğıcı eramızdan əvvəl VII əsrə aid hesab edilir» [6, s. 16]. Bu ox ucluqları e.ə. VII əsrdən etibarən e.ə. IV əsrə qədər istifadə olunmuşdur.

Son dəmir dövrünə aid Mingəçevirdəki bütün dəfnlərdə skeletlərin sol tərəfində və ya sol əlin dirsək oynaqının yaxınlığında yaxud omba sümüklərinin yaxınlığında 10-30 sm məsafədə tunc ox ucları aşkar olunmuşdur [5, 404]. Buradan tapılan ox uclarının formaları müxtəlifdir. Aşkar olunan üçqanadlı ox uclarının ucları yuvarlaqdır, qanadları isə çərçivələnmişdir.

Mingəçevirdən tapılmış bu tipli tunc ox ucluqlarının dövrünü B.A.Kuftin e.ə. VII əsrin sonu və e.ə. VI əsrə aid edir [5, 404].

Şəkidə Yoncalı nekropolundan da skif ox ucluqları aşkar olunmuşdur. Bu ox ucluqları iki qanadlı olub, rombşəkillidir. «Eyni vəziyyət Şəmkirdə də izlənilir. Buradan tapılan ox ucluqlarının bir çoxu rombşəkilli ikiqanadlıdır. Bunlar skif ox ucluqlarının ən qədim formasıdır» [3, s. 27]. Mingəçevirdən tapılmış üçqanadlı skif ox ucluqları ilə müqayisədə Şəkidən tapılmış skif ox ucluqları ikiqanadlıdır. Hərb sənətinə aid tapılan bu artefaktlar son dəmir dövründə və erkən antik dövrdə skiflərin Azərbaycanın hərb tarixində mühüm rol oynadığını göstərir.

Nəticə. Son dəmir dövründə siyasi, sosial, iqtisadi və s. dəyişikliklərlə bərabər hərb sənətində də dəyişikliklərin baş verdiyini görmək olar. Yalnız yazılı mənbələrlə deyil, arxeoloji qazıntılar nəticəsində hərb sənətinə aid aşkar edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələri əsasında da biz bunu aydın görə bilərik.

E.ə. VIII-V əsrlərə aid Soyuqbulaq nekropolundan hərb sənətinə aid tapılmış xəncərlər, qılınclar, nizələr, ox ucluqları son dəmir dövründən erkən antik dövrünə keçid mərhələsində Qərbi Azərbaycan ərazisində hərb sənətinin necə inkişaf etdiyi, Azərbaycanın qədim hərb sənətinin inkişafında digər dövlətlərin rolu və s. haqqında bizdə aydın təsəvvür yaranır.

Soyuqbulaq nekropolunda aşkar olunmuş xəncərlərin e.ə. VIII əsr Assuriya xəncərlərinə bənzəməsi, hökmdar Sarqonun xəncəri ilə müqayisə olunması onu deməyə əsas verir ki, Urartu və Assuriya dövlətləri arasında Yaxın Şərqi uğrunda gedən mübarizədə, inkişaf etmiş hərbi gücə malik Assuriya dövlətinin Azərbaycanın qədim hərb sənətinin inkişafında təsiri olmuşdur.

Yalnız Assuriyanın deyil, digər dövlətlərin, xalqların da təsirləri Azərbaycanın qədim dövr hərb sənətində görünür. Soyuqbulaq nekropolundan tapılan yarpaq şəkilli nizə ucları, üçbucaq formalı ox ucluqları və s. onu deməyə əsas verir ki, e.ə. VIII-V əsrlərdə Azərbaycanın qədim dövr hərb sənətinin inkişafında Orta Asiyadan Qafqaza, Yaxın Şərqi axın edən kimmerlərin, skiflərin də təsirləri və rolları böyük olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Clairfontaine F.F. (de). Jacques de Morgan et la recherche sur les âgés du Bronze et Fer en Arménie. À propos de son ouvrage Mission scientifique au Caucase. Caucase, Egypte et Perse : Jacques de Morgan (1875-1924), pionnier de l'aventure archéologique. In : Cahiers du Musée d'Archéologie Nationale, n°1, Éditions La Simarre, 2009, pp. 77-88.
2. Əliyev Ə.Ə. Qədim Albanların silahları. Bakı, 2008, 158 s.
3. Həsənov Z.H. Skiflər və onların Azərbaycan tarixində yeri. // Tarix elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı // Bakı, 2023, 57 s.
4. Хазанов А.М. Характерные черты сарматского военного искусства. СА, № 2, 1967, с. 52-63.
5. Ионе Г.И. Археологические раскопки в Мингечауре. Том II. Доклады АН Азербайджанской ССР. № 9, 1946, с. 399-406.
6. Qazıyev S.M. Mingəçevirdən tapılmış bəzi silahlardan. AMM II, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, Bakı 1951, s. 5-30.
7. Quliyev N.M. Lənkəran və Yardımlı rayonlarından təsadüfi tapılmış bəzi arxeoloji materiallara dair. AMM VII, Elm nəşriyyatı, Bakı, 1973, s. 258-262.
8. Morgan J. (de). L'humanité préhistorique : esquisse de préhistoire générale. La Renaissance du livre, 1921, 330 p.
9. Morgan J. (de). Mission Scientifique au Caucase. Études Archéologiques et Historiques. Tome Premier. Paris, Ernest Leroux, Éditeur, 1889, 305 p.

Summary

Iron age weapons found in Soyugbulag necropolis

Akbar Badalov, Javid Bayramov

In this article, Iron Age weapons is talked about found in Soyugbulag necropolis, in Western Azerbaijan. In 19th century, French archaeologist Jacques de Morgan conducted archaeological excavations in Soyugbulag necropolis and discovered weapons from the Iron Age. In addition, Iron Age weapons found in Western Azerbaijan were compared with Iron Age and Early Antiquity weapons found in other regions of Azerbaijan. The development of military art, classification of weapons etc., in Azerbaijan during the Iron Age, was studied in the article.

Key words: *Weapons, Iron Age, Jacques de Morgan, Western Azerbaijan, classification of weapons, chronology.*

Резюме

Оружие железного века найдено в некрополе Соягбулаг

Акбар Бадалов, Джавид Байрамов

В этой статье рассказывается об оружии железного века, найденном в некрополе Союгбулаг в Западном Азербайджане. В XIX веке французский археолог Жак де Морган провел археологические раскопки в Союгбулагском некрополе и обнаружил оружие железного века. Кроме того, оружие железного века, найденное в Западном Азербайджане, сравнивалось с оружием железного века и ранней древности, найденным в других регионах Азербайджана. В статье рассмотрено развитие военного искусства, классификация оружия и т.д. в Азербайджане в эпоху железа.

Ключевые слова: *Оружие, железный век, Жак де Морган, Западный Азербайджан, классификация оружий, хронология.*